

In this article, we studied the meaning of psychological influence and manipulation as a form of covert psychological influence. We defined the criteria on the basis of which one can ground the expediency of distinguishing the manipulative influence over other types of psychological impact. The typical features of manipulation are described: the attitude to an object of manipulation as to a means of achieving one's own goals; the desire to get a one-sided advantage; the hidden nature of influence; the use of psychological vulnerability; the desire to bring an interaction partner into psychological dependence; the creation of a manipulation recipient's illusion of independent decision-makings and actions. Manipulative influence differs from its other types by the parameters of morality, awareness, criticism and social autonomy. Manipulation becomes dangerous not only because of the hidden nature of influence, but also, depending on a person's identity resorting to it, on his/her purpose, aims and beliefs, values, personal properties, social status, etc. Thus, the study of psychosocial factors of persons, inclined to manipulations in interpersonal interaction, is the prospect of our future studies.

Keywords: psychological influence, manipulation, manipulator, machiavellism.

Отримано: 7.02.2013 р.

УДК 159.923.2

О.М.Гріньова

ПРОБЛЕМА СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

У статті досліджується проблема смисложиттєвих орієнтацій особистості. Проаналізовано теоретичні підходи вчених до даної проблеми у контексті більш широкого поняття – смислу життя особистості. Висвітлено погляди українських і зарубіжних вчених на зміст, структуру, чинники смисложиттєвих орієнтацій. Виявлено, що у роботах психологів значна увага приділяється вивченню даного феномена в сензитивному періоді – юнацькому віці. Проаналізовано дослідження проблеми взаємозв'язку смисложиттєвих орієнтацій юнаків з іншими феноменами особистісного розвитку. Розглянуто дослідження смисложиттєвих орієнтацій як детермінанти професійного зростання юнаків.

Ключові слова: смисл, смисл життя, смисложиттєві орієнтації, юнацький вік, цінності, потреби, мотиви.

В статье исследуется проблема смысложизненных ориентаций личности. Проанализированы теоретические подходы ученых к данной проблеме в контексте более широкого понятия – смысла жизни личности. Проанализированы взгляды украинских и зарубежных ученых на содержание, структуру, факторы смысложизненных ориентаций. Выявлено, что в работах психологов значительное внимание уделяется исследованию данного феномена в сензитивном периоде – юношеском возрасте. Проанализированы исследования проблемы взаимосвязи смысложизненных ориентаций с другими феноменами личностного развития. Рассмотрены исследования смысложизненных ориентаций как детерминанты профессионального развития юношей.

Ключевые слова: смысл, смысл жизни, смысложизненные ориентации, юношеский возраст, ценности, потребности, мотивы.

На сучасному етапі становлення Української держави економічна криза зумовлює кризу соціальну, яка проявляється на рівні конкретного індивіда. Проблема соціально-політичної нестабільності, відсутності єдиної державної ідеології та системи цінностей призводить до трансформацій особистісного розвитку молоді, і в першу чергу – уявлень юнаків про себе, соціальні умови життя, своє місце в соціумі та смисл власного існування. Руйнування радянської ідеології, стрімкі соціально-економічні зміни в Україні зумовили значне зниження соціальної обумовленості смислових структур свідомості індивідуума й розширення можливостей молоді визначати індивідуальні, вільні від впливу соціальних стереотипів життєві плани, стратегію й тактику власного життя. Однак у роботах дослідників [1]; [4]; [10]; [13]; [23] підкреслюється думка про те, що в юнацькому віці особистісне зростання індивідуума ще не завершене. А це, в свою чергу, ускладнює формування смисложиттєвих орієнтацій.

За таких умов високої актуальності та соціальної значущості набуває проблема дослідження смисложиттєвих орієнтацій особистості як важливої передумови особистісно-духовного зростання молоді України, формування у юнаків відповідальності за процес і результати власного життя, усвідомлення ними власної ролі в процесі розбудови Української держави. Тому метою даної статті є дослідження стану розробки проблеми смисложиттєвих орієнтацій (змісту, чинників, структури даного феномена, взаємозв'язку з іншими феноменами особистісного розвитку, особливостей формування в юнацькому віці) у роботах сучасних українських і зарубіжних дослідників.

У роботах українських і зарубіжних психологів проблема смисложиттєвих орієнтацій часто досліджується в контексті більш широкого феномена – смислу життя. Проблема смислу

життя в психологічній науці не є новою. А.Адлер підкреслює значущість пошуку індивідом сенсу життя як важливого чинника особистісного розвитку [2]. В.Франкл також досліджує смисл як провідну детермінанту особистісного розвитку і всього життєвого шляху особистості [24]. Як зазначають В.Франкл і К.В.Карпинський, відсутність в індивідуума смислу власного життя призводить до стійких переживань внутрішньої спустошеності, фрустрації й втрати бажання жити в цілому [9]; [24].

У роботах авторів представлені різні визначення поняття “смысл життя”. У дослідженнях В.Е.Чудновського та А.Г.Асмолова підкреслюється ціннісний аспект смислу життя індивідуума. Так, згідно з В.Е.Чудновським, “Смысл життя – це певна ідея, яка містить в собі мету життя людини і стала для нього цінністю надзвичайно високого порядку [26]. А.Г.Асмолов також зазначає, що “Якщо ж особистісний смисл усвідомлюється, то він може стати цінністю особистості” [3]. Згідно з Д.О.Леонтьєвим, в основі смислу життя лежать життєві мотиви. На думку вченого, якщо “... провідний мотив/мета підвищується до дійсно людського... такі життєві мотиви... здатні створити внутрішню психологічну виправданість його існування, яка складає смисл життя” [13, с. 52]. У роботах С.Л.Рубінштейна особистісне зростання розглядається як становлення системи стосунків індивідуума з іншими людьми. Тому автор підкреслює соціальну спрямованість і альтруїстичність смислу життя: “Смысл людського життя – бути джерелом світла і тепла для інших людей” [20, с. 187]. Інші погляди на зміст смислу життя представлені в роботах В.Франкла. Автор підкреслює, що неможливо визначити єдиний правильний смисл життя для всіх людей. Однак в основі смислу життя психічно здорової людини, що самоактуалізується, лежать такі цінності, які можуть розділити багато людей (добро, краса, істина та ін.) [24]. Б.С.Братусь також підкреслює роль соціальних факторів смислу життя людини і в якості смислоутворюючої характеристики людини автор називає її соціально вироблений “... спосіб ставлення до іншої людини...” [4, с. 5].

На противагу абсолютизації соціального аспекту смислу життя людини в радянській психології, у роботах К.О.Абульханової-Славської підкреслюється висока значущість індивідуального аспекту даного феномена. Згідно з автором, індивідуальний аспект смислу “стратегії життя” індивідуума є важливим аспектом його “буття для себе”, а не “буття для інших”, результатом становлення людської індивідуальності, самості. Автор підкреслює, що особистість часто має протистояти соціальному тиску й соціальним стереотипам і будова-

ти власний смисл життя й життєві плани, а не засвоювати соціальні стереотипи “успішної людини” шляхом ідентифікації. Низький рівень індивідуальності, висока конформність особистості можуть призвести до підміни власного “смислу життя” “життєвими смислами”, в основі яких лежать соціальні стереотипи. Це призводить до життєвих розчарувань і втрати сенсу життя: “Структура особистості поступово перебудовується... її активність деформується, її воля й ініціативи зникають, індивідуальність стирається” [1, с. 21].

Як зазначає Д.О.Леонтьєв, складність і соціальна значущість проблеми смислу життя зумовлюють той факт, що в сучасній літературі все рідше використовується узагальнений термін “смисл життя” і все частіше – смислові або смисложиттєві структури свідомості [13]. До таких структур автори відносять смисложиттєві стратегії, смисложиттєві цінності, смисложиттєві установки й смисложиттєву концепцію. Однак найбільш поширеним є термін “смисложиттєві орієнтації” [5]; [6]; [7]; [8]; [15]. Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що у визначеннях смислу життя і смисложиттєвих орієнтацій людини багато спільного: обидва феномени автори розглядають як джерело особистісного зростання індивідуума, діалектично споріднені з процесами і явищами ціннісно-смислової сфери людини та детерміновані специфікою стосунків індивідуума з оточуючим світом. Однак ці поняття не є тотожними. Так, згідно з Х.М.Дмитерко-Карабін, “однією з основних відмінностей смисложиттєвих орієнтацій від смислу життя є дещо менша їх інтегральність та глобальність, з одного боку, і більша мінливість – з іншого. Це визначається акумуляцією в смисложиттєвих орієнтаціях пріоритетних цінностей-цілей та напрямів самореалізації стосовно певного вікового етапу, а не цілісного життєвого шляху, що дозволяє розглядати перші як особистісне новоутворення молодшої людини” [7, с. 7]. О.В.Соколова також зазначає, що смисложиттєві орієнтації є феноменом більш динамічним, ніж смисл життя, тому їх можна дослідити у віковому аспекті [21]. На думку К.А.Жаткіної [8], Д.Г.Рощина [19] та ін., смисложиттєві орієнтації є проекцією смисложиттєвої концепції особистості на соціальну ситуацію її розвитку в теперішньому, в умовах “тут і тепер”.

У роботах сучасних українських та зарубіжних дослідників підкреслюється думка про те, що смисложиттєві орієнтації є динамічним компонентом смислової сфери особистості, який інтегрує когнітивну, емоційну та поведінкову складові смисложиттєвих конструктів [5]; [18]; [22]. Так, згідно з Н.Л.Биковою, смисложиттєві орієнтації – це “... вищі структуроутворюючі під-

системи динамічної смислової системи особистості, які репрезентують структуру як якісно, так і кількісно, визначають змістовний початок смислової компоненти диспозиційної структури особистості” [5, с. 47]. До основних характеристик смисложиттєвих орієнтацій особистості автор відносить граничність, транситуативність, трансцендентність, різну міру усвідомленості [5].

Важливим аспектом дослідження проблеми смисложиттєвих орієнтацій особистості є виявлення основних детермінант даного феномена. Погляди сучасних авторів на дану проблему можна об'єднати в два підходи. У роботах Т.І.Пашукової [18], А.А.Скрипкіна [22] та ін. становлення смисложиттєвих орієнтацій особистості розглядається як результат особистісного зростання індивідуума. Так, Т.І. Пашукова зазначає, що “... смисложиттєві орієнтації являють собою динамічну проекцію смисложиттєвих концепцій особистості на конкретні умови її повсякденного життя” [18, с. 94]. А.А.Скрипкін зазначає, в основі смисложиттєвих орієнтацій особистості лежать цінності, мотиви і потреби людини [22].

Представники другого підходу [5]; [10] розглядають смисложиттєві орієнтації у контексті вчення С.Л.Рубінштейна про особистість як систему стосунків індивідуума з оточуючим світом [20] і підкреслюють соціальну обумовленість генезису даного феномена. Так, згідно з Н.Л.Биковою, “багатомірність, мінливість життєвих стосунків зумовлює виникнення відповідних смислових утворень...” [5, с. 28].

У роботах деяких сучасних авторів представлена інтеграція зазначених підходів. Зокрема О.В.Соколова підкреслює детермінованість смисложиттєвих орієнтацій індивідуума соціальною ситуацією його розвитку. Однак, з іншого боку, автор зазначає, що смисложиттєві орієнтації зумовлюють специфіку активності індивідуума у різних сферах його життя – професійній, особистісній, міжособистісній та ін. При цьому саме смисложиттєві орієнтації є джерелом активного, творчого ставлення людини до життя [21].

Складність феномена смисложиттєвих орієнтацій особистості, а також наявність різних підходів вчених до його вивчення зумовлюють необхідність дослідження структури даного феномена. Різні складові системи смисложиттєвих орієнтацій особистості досліджуються в роботах Д.О.Леонтьєва [12-13], В.Е.Мартинової [21], В.Е.Чудновського [25-27] та ін. Види смисложиттєвих орієнтацій автори розглядають одночасно і як рівні даного феномена. Тому в роботах дослідників представлено саме ієрархії, а не системи смисложиттєвих орієнтацій особистості. Так, Д.О.Леонтьєв виділяє два рівні смислових орієнтацій:

– загальні смислові орієнтації (потреби, особистісні цінності, світогляд, смисл життя, самоствалення) визначають генеральні лінії становлення смислових конструктів особистості й смислової сфери психіки людини в цілому. Механізмом формування загальних смислових орієнтацій, згідно з автором, є рефлексія;

– власне смисловий рівень смислових орієнтацій особистості. Цьому рівню відповідають більш динамічні смислові конструкти, які є базисом становлення загальних смислових орієнтацій в умовах взаємодії індивідуума з оточуючим світом [12].

В.Е.Чудновський також підкреслює наявність у смисловій сфері особистості нерівнозначних, “більших” і “менших” смислових утворень. Залежно від специфіки становлення смисложиттєвих орієнтацій індивідуума та взаємозв’язків між ними може відбуватися становлення різних типів смислової сфери психіки й, відповідно, формування різних структур смислу життя:

– конгломерат, мало структурований конгломерат життєвих смислів, які можуть бути і узгодженими між собою, і протирічити один одному й зумовлювати виникнення внутрішньоособистісних конфліктів;

– моноліт, структура, в якій домінує один життєвий смисл й, відповідно, одна смисложиттєва орієнтація, яка призводить до гальмування інших. Автор підкреслює, що така структура смисложиттєвих орієнтацій часто призводить до гальмування особистісного зростання індивідуума. Аналогічний тип становлення смислової сфери психіки індивідуума описує і В.Франкл. Автор зазначає, що становлення смислу життя індивідуума в одному модусі людської життєдіяльності (професійній, сімейній чи інших сферах) мало сприяє гармонійному особистісному зростанню індивідуума [24];

– авторитарна ієрархія передбачає наявність багатоконпонентної структури смисложиттєвих орієнтацій, однак домінує тільки один смисловий конструкт;

– розірвана смислова структура характеризується наявністю різних смислових орієнтацій, однак взаємозв’язки між ними сформовані недостатньо, як наслідок, – смисложиттєві орієнтації індивідуума не інтегровані в цілісну систему і не можуть виступати в якості інтегруючої детермінанти особистісного розвитку;

– номінальна структура характеризується становленням декількох провідних смисложиттєвих орієнтацій, які не лише не узгоджені, але й протирічать головному життєвому смислу. Така структура смисложиттєвих орієнтацій виникає в періоди вікових криз, коли різні структурні компоненти смисложиттєвих

орієнтацій не узгоджені. Як зазначає Д.І.Фельдштейн, під час кризи ідентичності, яка виникає на межі підліткового і молодшого юнацького віку зміна соціальної ситуації розвитку зумовлює зміну цінностей індивідуума. Однак зміна системи мотивів може відбуватися більш повільно. У такій ситуації виникнення протиріч між цінностями і мотивами як важливими складовими смисложиттєвих орієнтацій індивідуума призводить до гальмування даного феномена в цілому [23];

– структура смисложиттєвих орієнтацій, що розпадається, характеризується тим, що життєвий смисл розпадається на ряд конкретних смислів. Як зазначає В.І. Осьодло, така структура смисложиттєвих орієнтацій часто є показником порушення психічного розвитку індивідуума [17];

– ієрархія гармонійної взаємодії смисложиттєвих орієнтацій характеризується наявністю головного й другорядних компонентів досліджуваного феномена. Становлення цих компонентів відбувається в нерозривній єдності, зміст і взаємозв'язки між різними смисложиттєвими орієнтаціями не протирічать один одному, що зумовлює їх інтеграцію в цілісну систему [25].

Висока динамічність, мінливість і нестабільність смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці підкреслюється в дослідженнях П.Іберсола [28]. Автор поділяє смисложиттєві конструкти особистості на глибинні й поверхневі. П.Іберсол зазначає, що поверхневі смисложиттєві орієнтації мають високу мінливість і плинність. Визначальними для особистісного зростання індивідуума, побудови й реалізації ним власного життєвого плану є глибинні смисложиттєві орієнтації. Автор наводить наступні відмінності глибинних смисложиттєвих орієнтацій від поверхневих: повнота, яскравість відчуття індивідуальності смислу, чіткість смислу, правдоподібність зв'язку з реальним життям, нетривіальність і конкретність [28].

У роботах радянських, сучасних українських і російських авторів підкреслюється думка про наявність діалектичної єдності не лише всередині системи смисложиттєвих орієнтацій особистості, але й смисложиттєвих орієнтацій у цілому з іншими феноменами особистісного розвитку індивідуума, а саме – з цінностями, потребами і мотивами. О.В.Мартінова розглядає смисложиттєві орієнтації як ієрархічну модель “смисложиттєвих прошарків”, які включають побутові, егоцентричні, абстрактно-теоретичні, ситуативні, вищі та інші типи [15]. Автор підкреслює, що кожному типу смисложиттєвих орієнтацій відповідає відповідний блок цінностей. Згідно з В.Е.Чудновським, смисло-

життєві орієнтації формуються на базі вищих мотивів і, в свою чергу, зумовлюють певний спосіб дій і операцій, які спрямовані на досягнення цілей” [26].

У роботах авторів [5]; [6]; [7]; [8] підкреслюється думка про те, що сензитивним для становлення смисложиттєвих орієнтацій індивідуума є юнацький вік. Однією з провідних детермінант смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці автори називають зміну соціальної ситуації розвитку юнаків, необхідність здійснення власного вибору подальшого життєвого шляху в різних модусах життєдіяльності: професійному, сімейному, міжособистісному та ін. Зокрема, згідно з І.С. Коном, “... юнак у всіх сферах життя стоїть перед вибором. Не випадково саме в цьому віці з особливою гостротою постає питання про смисл життя” [11, с.166]. Згідно з С.Н.Гончар, юнацький вік, “... це період, коли особистість виходить на нові кордони осмислення світу, активно засвоює, відтворює соціальні змісти (норми, соціальні ролі), що сприяє процесу соціалізації, і одночасно трансформує ці змісти в смислові (спочатку на рівні особистісних смислів, потім на рівні більш стійких смислових утворень – смислових конструктів і диспозицій)” [6, с. 17].

Проблемі передумов становлення смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці присвячені спеціальні дослідження К.А.Жаткіної та Т.І.Пашукової. На думку К.А.Жаткіної, юнацький вік є сензитивним періодом для становлення в індивідуума власних поглядів і ставлення до світу, прагнення й можливостей самостійно приймати рішення, відповідати за їх результати, формування й кристалізації ієрархії цінностей. Становлення й інтеграція цих феноменів, згідно з автором, є необхідною передумовою смисложиттєвих орієнтацій юнаків [8]. Цінності як провідна детермінанта смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці розглядаються і в роботах Т.І.Пашукової. Автор підкреслює, що в основі ціннісних орієнтацій юнаків лежить усвідомлення й переживання індивідуумом власної цінності, цінності оточуючого світу, значущості інших людей та формування світогляду [18]

Важливим аспектом дослідження проблеми смисложиттєвих орієнтацій є вивчення механізмів даного феномена, які зумовлюють особливості його генезису. У роботах В.Франкла [24], В.Е.Чудновського [25-26] та ін. як основний механізм смисложиттєвих структур особистості, зокрема смисложиттєвих орієнтацій, розглядається рефлексія. Як зазначають автори, сензитивним для становлення рефлексії є саме юнацький вік. Висока значущість рефлексії як провідного механізму становлення смислу життя ін-

дивідуума підкреслюється в дослідженнях В.Е.Чудновського. Автор розглядає проблему смислу життя у контексті тези В.Франкла про те, що немає єдиного смислу життя індивідуума, даний феномен завжди є “полівершинним” і проявляється в основних сферах діяльності індивідуума. Відповідно В.Е.Чудновський підкреслює значущість становлення як “вищого рівня рефлексії”, так і рефлексії особистості щодо окремих фаз і аспектів власного життя. На думку автора, різні прояви рефлексії відображають складну динамічну систему вже існуючих смисложиттєвих конструктів особистості і сприяють формуванню нових [26].

С.Н.Гончар підкреслює, що “... даний період є сензитивним для утворення смислової сфери, смисложиттєвих орієнтацій...” [6, с. 17]. Тому, смисложиттєві орієнтації, як важливе новоутворення юнацького віку, стають необхідною умовою життєвого й професійного самовизначення юнаків.

У роботах сучасних українських і російських авторів все більша увага приділяється дослідженню проблеми взаємозв’язку смисложиттєвих орієнтацій та професійної самореалізації юнаків. У дослідженнях К.В.Карпинського [9], В.Франкла [24], В.Е.Чудновського [25] та ін. підкреслюється думка про те, що втрата індивідуумом генерального смислу життя призводить і до розчарування в окремих модусах людського існування, і, як наслідок, – до втрати бажання жити в цілому. Отже, можна констатувати, що становлення смисложиттєвих орієнтацій у цілому є необхідною передумовою визначення індивідуумом смислу в різних аспектах власного життя, зокрема – в професійному, а отже, і формування потреби в професійному зростанні й самореалізації.

Подальший розвиток цієї проблеми представлений у роботах Т.В.Максимової [14], О.В.Мартинової [15] та О.І.Мешко [16]. Спеціальні дослідження О.В.Мартинової присвячені проблемі особистісно-професійного зростання майбутніх педагогів. Автор підкреслює, що недостатність формування смислового аспекту професійного самовизначення студентів, низький рівень розвитку у них цінностей навчання і виховання дітей часто призводить до гальмування професійної самореалізації юнаків і, як наслідок, – їх переорієнтацію на інші професії або становлення формального ставлення до обраного фаху як до необхідної, обумовленої соціальними обставинами, а не їх власним вибором, складової власного життя [15]. Отже, у професійному аспекті смисложиттєвої сфери психіки юнаків відбувається підміна “смислу життя” “життєвим смислом” за К.О.Абульхановою-Славською [1]. За таких умов ак-

тивізація професійної спрямованості й самореалізації майбутніх педагогів надзвичайно ускладнюється [15].

У дослідженнях О.І.Мешко, Т.В.Максимової [14] й [16] акцент робиться на значущості професійних смислів у загальній ієрархії смисложиттєвих орієнтацій особистості юнаків. Так, Т.В.Максимова виділяє три основні рівні професійних смислів в структурі смисложиттєвих орієнтацій майбутніх педагогів:

- смисли професійної діяльності є провідними в системі смисложиттєвих орієнтацій;

- професійні смисли мають високу значущість для індивідуума, хоча і не є головним компонентом смисложиттєвих орієнтацій;

- професійний аспект смисложиттєвих орієнтацій є периферійним конструктом смислової сфери свідомості юнаків [14].

О.І.Мешко підкреслює, що становлення гармонійної системи смисложиттєвих конструктів психіки індивідуума можливе тільки в тому випадку, коли професійні смисли займають високий ранг в ієрархії смисложиттєвих орієнтацій індивідуума. Оскільки навчально-професійна діяльність є одним із провідних модусів життєдіяльності юнаків, то низька значущість професійних смислів часто призводить до того, що юнаки не можуть наповнити професію смыслом, що призводить до стійких переживань рутини власного життя, незадоволеності ним і, як наслідок, – до гальмування особистісно-професійного зростання індивідуума в цілому [16].

Висновки. Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що проблема смислу життя в психологічній науці не є новою. Об'єктивна складність і висока значущість даного феномена зумовлюють той факт, що в дослідженнях сучасних українських і зарубіжних психологів переважно вивчається не узагальнений смисл життя, а різні смисложиттєві конструкти (смисложиттєві концепції, стратегії, життєві плани та ін.). Однак найбільша увага дослідників приділяється вивченню динамічного інтегрального феномена смислової сфери психіки індивідуума – смисложиттєвих орієнтацій. У роботах вчених аналізуються різні аспекти даного феномена – чинники, структури, рівні й ієрархічні моделі, взаємозв'язки смисложиттєвих орієнтацій з іншими важливими феноменами особистісного розвитку (мотиви, цілі, цінності, особистісно-професійне зростання та ін.), особливості смисложиттєвих орієнтацій в сензитивному періоді, юнацькому віці, та ін. Водночас здійснений аналіз літературних джерел показав, що у роботах авторів аналізуються

переважно 1-2 аспекти даного феномена. Це зумовлює необхідність проведення подальших комплексних досліджень генезису смисложиттєвих орієнтацій в діалектичній єдності з іншими феноменами особистісного розвитку, виявлення ролі й місця смисложиттєвих орієнтацій у процесі становлення людської індивідуальності, духовності, розгортання психічного розвитку індивідуума в цілому.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А.Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 463 с.
2. Адлер А. Наука жить / А. Адлер. – К.: Port-Royal, 1997. – 288 с.
3. Асмолов А.Г. О предмете психологии личности / А.Г.Асмолов // Вопросы психологии. – 1983. – №3. – С. 118-167.
4. Братусь Б.С. К проблеме человека в психологии / Б.С.Братусь // Вопросы психологии. – 1997. – № 5. – С. 3-19.
5. Быкова Н.Л. Специфика смысложизненных ориентаций различных групп учащейся молодежи в ситуации субъективации жизненных целей: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.05: / Наталья Львовна Быкова. – Самара, 2005. – 205 с.
6. Гончар С.Н. Особенности развития смысложизненных ориентаций современных студентов-первокурсников / С.Н. Гончар // Современная психология: материалы междунар. заоч. науч. конф. – Пермь: Меркурий, 2012. – С. 17-19.
7. Дмитерко-Карабин Х.М. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Х.М. Дмитерко-Карабин. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
8. Жаткина К.А. Проявление смысложизненных ориентаций в юношеском возрасте / К.А.Жаткина // Молодёжь и наука: Сборник материалов VI Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых учёных. – Красноярск: Сибирский федеральный ун-т, 2011. – С. 95-98.
9. Карпинский К.В. Психология жизненного пути личности / К.В. Карпинский. – Гродно: ГрГУ, 2002. – 167 с.
10. Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека / Л.Н. Коган. – М.: Мысль, 1984. – 252 с.
11. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.

12. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – М.: Смисл, 1999. – 487 с.
13. Леонтьев Д.А. Психология смысла : дисс. ... д-ра психол. наук: 19.00.11: / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М., 1999. – 535 с.
14. Максимова Т.В.Смысл жизни и индивидуальный стиль педагогической деятельности / Т.В.Мартынова // Мир психологии.–2001.– № 2.–С.114-117.
15. Мартынова Е.В. Роль смысложизненных ориентаций в системе профессиональной подготовки студентов педвузов / Е.В.Мартынова // Мир психологии. – 2001. – № 2. – С. 109-113.
16. Мешко О.І. Творча самореалізація особистості вчителя і деякі аспекти розвитку його професійно-педагогічної позиції / О.І.Мешко // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2011. – т. XIII. – ч.4. – С. 240-247.
17. Осьодло В.І. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на професійне становлення офіцера / В.І. Осьодло // Вісник НАОУ. – 2009. – № 5(13). – С.127-137.
18. Пашукова Т.И. Формирование мировоззрения и смысложизненные ориентации в юношеском возрасте / Т.И.Пашукова // Психологические проблемы смысла жизни и акме. Материалы XIV симпозиума. – М.: ПИ РАО, 2009. – С. 93-95.
19. Роцин Д.Г. Понятия “смысл жизни”, “смысложизненная ориентация” и “смысложизненная концепция”: дисциплинарные и теоретико-этимологические рамки концептуализации / Д.Г.Роцин // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 891. – С. 108-113.
20. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.
21. Соколова Е.В. Смысложизненные ориентации студенческой молодежи в условиях реформирования российского общества : На материалах исследований в Красноярском крае с 1988 по 2004 г. : автореф. дисс. ... канд. социол. наук : 22.00.06 “Социология культуры, духовной жизни” / Е.В.Соколова. – Красноярск, 2006. – 23 с.
22. Скрипкин А.А. Акмеологический смысл жизни как фактор эффективности самореализации студенческой молодежи: дисс. ... канд.. психол. наук: 19.00.13 / Андрей Александрович Скрипкин. – М., 2009. – 169 с.
23. Фельдштейн Д.И. Психология развития личности в онтогенезе / Д.И. Фельдштейн. – М.: Педагогика, 1989. – 206 с.

24. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
25. Чудновский В. Э. Проблема структуры смысла жизни как психологического феномена / В.Э.Чудновский // Психологические, философские и религиозные аспекты смысла жизни: Материалы III-V симпозиумов / ПИ РАО; Под ред. В. Э. Чудновского. – М., 2001. – С. 156-164.
26. Чудновский В.Э. Смысл жизни и судьба человека // Психолого-педагогические и философские аспекты проблемы смысла жизни: Материалы I-II симпозиумов / Под ред. В.Э. Чудновского, А.А. Бодалева, Н.Л. Карповой. – М., 1997. – С. 57-72.
27. Чудновский В.Э. Становление личности и проблема смысла жизни: избранные труды / В.Э. Чудновский. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2006. – 768 с.
28. Ebersole P. Meaning in Life Depth: The MILD / P.Ebersole, G.Quiring //Journal of Humanistic Psychology. – Vol.31. – 1991. – No.3. – P.113-124.

The problem of meaning of life orientations is researched in the article. The theoretical approaches of scientists to this problem contextually to wider concept – meaning of life are analysed. Different scientist's points of view on personal and social determinants of the meaning of life are discussed. The development of the meaning of life problem in Ukrainian and foreign psychology is revealed to cause the appearance of the new terms in psychological science – the meaning of life conceptions, the meaning of life strategies etc. The most dynamic and aggregated term dealing with meaning of life field of people's consciousness are meaning of life orientations. The Ukrainian and foreign scientist's points of view to content, structure, factors of meaning of life orientations are discussed. The psychologists' attention is focused on research of this phenomenon in sensitive stage – youth age. The researches of the problem of interrelation of meaning of life orientations with another phenomenon of personal growth are analysed. The main device of meaning of life orientations is reflection. The investigations of meaning of life orientations as determinant of professional growth of youth are considered. The results of psychological literature analysis shows that in majority of investigations, devoted to the problem of meaning of life orientations, only one-two components of this phenomenon is analysed. It causes necessity of complex research of this phenomenon as the integral system, consisting of different components, conducting.

Keywords: meaning, meaning of life, meaning of orientations, youth age, values, needs, motives.

Отримано: 2.02.2013 р.